

TRAPI VĒLINIŲ ŠVIESA

Iš visų trijų dienų, einančių viena paskui kitą – Helovyno (Halloween) (spalio 31 d.), Visų Šventųjų (lapkričio 1 d.) ir Vėlinių (lapkričio 2 d.) – lietuviui, ko gero, artimiausia, giliausiai įaugusi į sąmonę ir pasąmonę yra Vėlinių diena. Ne tik todėl, kad archajiška – archajiškas ir Helovynas, tik jo esmė kitokia, kitokie papročiai ir kultūra, kurioje jis atsirado ir brendo. Vėlinės lietuviui – ne mirties ir mirusiųjų baimė kaip tamsaus, niūraus požemių pasaulio košmaras, veikiau – solidarumas su išėjusiais, šviesus jų prisiminimas ir tarsi paglostymas, prisiglaudimas – žvakės liepsnele ir puriu gėlės žiedu. Iš pagonybės ir archajiškų amžių gelmių – tikėjimas Šviesa, Dangumi ir Diena.

Vėlinės dažniausiai būna vėjuotos ir šaltai giedros – galbūt ne veltui. Juk žodžio „vėlė“ prasmė užkoduota ir žodyje „vėliava“. Mūsų protėviai į mūsų eidavo su visa vėlių kariauna, su mirusiųjų palaišymu. Šiandien ši vėliavos šventumą apibūdinanti reikšmė beveik pamiršta. Šiandien lapkričio vėjas išpučia bene tik audinio juostą, tik medžiagą – nebe vėlių sparnus.

Tikėjimo, kad vėlės mus aplanko, kad ir jos prisimena mus, tik galbūt savaip, šiandien labai reikia. Tik šis tikėjimas nebūtinai panašus į Holivudo filmų klišes, jis nėra patogus, mums priimtinas, suprantamas, paaiškinamas. Vėlių aplankymą galima suprasti nebent kaip trapų meilės ženklą, o meilė, kaip sako Naujasis Testamentas, niekada nesibaigia. O kadangi vėlių kelias mūsų pasaulio keliais, ko gero, toks pat sunkus ir sudėtingas, kaip ir mums, gyviesiems, kartais jų apsilankymas panaudojamas piktam – dažniausiai išgąsdinti. Nes bijantį žmogų lengviausia valdyti. O bijantis žmogus, nors ir liūdna tai pripažinti, šiandien reikalingas bene visoms gyvenimo sritims – ir politikai, ir ekonomikai, ir netgi kultūrai.

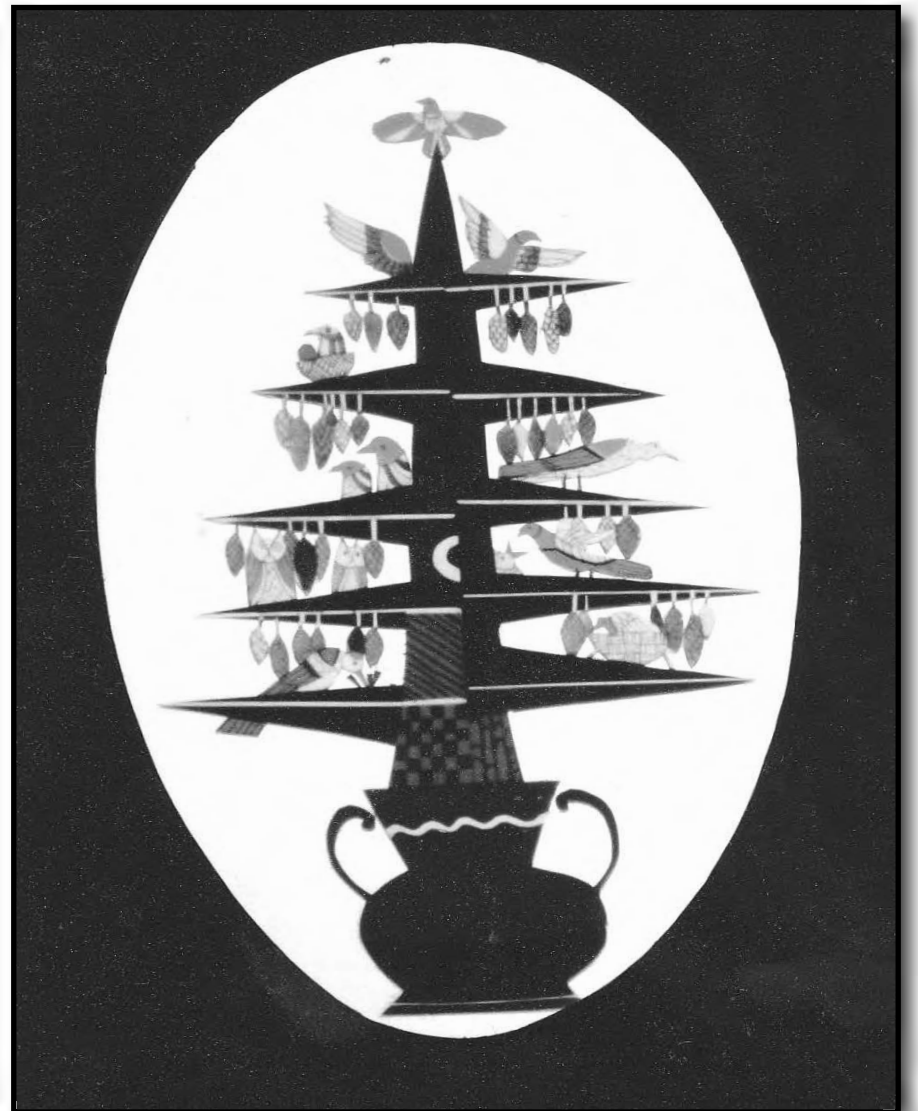
Vaikystėje dažnai sapnuodavau man labai brangius mirusius žmones, kurie ateidavo manęs aplankyti sapnuose, bet ne paguosti, o gąsdinti. O kadangi aš visada atsakydavau tu, ko jie troško – baime, aš negalėjau nuo jų apsiginti. Kol suvokiau, kad tik meilė gali mane išvaduoti. Meilė išėjusiems artimiesiems, o ne jų pavidalams, kuriuos naudoja piktoji jėga. Piktajai jėgai reikia atsakyti pasipriešinimu. Atskiriant ją nuo brangių žmonių atminimo.

Taigi net sapne reikia pasipriešinimo tam, kas naikina ir šmeižia meilę.

Kartais ir šiandien mes gyvename kaip sapne – nesuvokdami, nei kas esame, nei ko atėjome į šį pasaulį, nei kokia mūsų misija šiame gyvenime. Gyvenimas amžinas – taip, tai tiesa. Tačiau – ne čia. Todėl reikia pamilti – su gauduliu – netgi tuos, kurių su tavimi nebus amžinajame gyvenime.

Žvakių liepsnelės visose Lietuvos kapinėse Vėlinių naktį plazda kaip trumpam pabudusios mirusiųjų sielos. Kaip trumpam atsimerkusios brangių žmonių akys, kad dar sykį pažvelgtų į mus su meile. O mes galėtume pažvelgti į jas su viltimi.

Renata Šerelytė

„Gyvybės medis“.

Leonardas Gutauskas.

Kūrėjau, su dulke aš amžiams pranykčiau,
Jei tu nelaikytum virš dulkių manęs.
Kas – mano kūryba, sapnų gal pernykščių
Aidai tik, kurių ateitis neminės?

Tik dulkė, Kūrėjau, bet kibirkštį Tavo
Toj dulkėj mirtingoj per amžių nešuos:
Sapnuos kūdikystės ji man subaltavo
Šviesa spindulinga buities jau ne šios.

Pro sutemas – kosminė spindi Bažnyčia,
Atūžiančią liepsną – vilties Sekmines –
Išlieja į sielą... Su dulke pranykčiau,
Jei Tu nelaikytum virš dulkių manęs.

Aldona Elena Puišytė

Kitame numeryje:

- Aldona Žemaitytė. Vargonai ir jų meistrai.
- Knygų penketukas: S. Parulskio „Murmanti siena“.
- Kęstutis A. Trimakas apie šv. Brunoną.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Trapi Vėlinių šviesa.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Čikagos.
- 3-as psl. Jaroslavas Melnikas. „Tolima erdvė“.
- 4-as psl. Vytautas Kaltenis. „Kaip ažuols drūts prie Nemunėlio...“
- 5-as psl. Raimundas M. Lapas. Audžianti ateitį...
- 6-as psl. Anelė Butkuvienė. „Dėkingas už tavo atsidedimą...“
- 7-as psl. Gyvenimas, paskirtas istorijai. Interviu su profesoriumi A. Tyla.

Užrašai iš Čikagos

Vytautas Landsbergis: M. K. Čiurlionio „Opera Omnia“

STASYS GOŠTAUTAS

Čikaga vėl turėjo progą išgirsti Vytautą Landsbergį. Visi rado ko nors svarbaus paklausti ar kuo nors pasidalinti su profesoriu, kaip dabar įprasta jį vadinti. Buvo daugybė progų varginti pirmąjį mūsų Tautos vadą, kuris prieš 20 metų mus išmokė, kaip reikia elgtis su Rusija. Tada jis mums davė Konstituciją, kuri gal nebuvo geriausia, bet buvo geriau negu nieko. Jis buvo vienas, mes visi su nerimu žiūrėjome, ką jis darys toliau, kaip čia „Vytukas“ išsisuks su Gorbačiovu ir su Kremliaus tankais. Tada dar niekas netikėjo, kad sovietams atėjo galas.

Dabar su pagarba klausėmės jo paskaitų apie visus mums rūpimus klausimus. Klausėmės puikaus jo sąmojo ir išminties. Visko laukėme ir daug ką gavome. Apie Rusiją, Europą, apie teismus ir teisėjus, nesibaigančią diskusiją apie dvigubą pilietybę (šis klausimas jau nebe jo valioje), bet vieno dalyko tai pasigedome. Pasigedome Čiurlionio – t.y. Landsbergio kaip čiurlionisto.

Prieš metus pasirodė jo knyga „Visas Čiurlionis“ (Vilnius, Versus Aureus, 2008), kuri toli gražu neapima visos kūrybos apie Čiurlionį. Tai tik naujausioji V. Landsbergio knyga, sudaryta iš penkių ar šešių, kurias jis parašė per visą savo gyvenimą ir pabandė sudėti į vieną 650 puslapių knygą. Sudėti glaustai beveik viską, ką jis yra atradęs ir parašęs apie M. K. Čiurlionio muziką, dailę ir literatūrą. Per tris dienas, be mano asmeniškio pasikalbėjimo ta tema, nė vieno žodžio apie jo viso gyvenimo apsidimą. Stebėtina! Niekas net nepaklausė, niekas nesusidomėjo. Gaila!

Knyga turtinga savo dokumentacija ir pastabomis. Kaip tipiškas mokslininkas, Vytautas Landsbergis pasirinko Čiurlionį ir visą gyvenimą praleido, sekdamas jo pėdas Varšuvoje, St. Peterburge ir Vilniuje. Antro tokio mokslininko neturime – kaip neturime ir antro Čiurlionio. Gaila, kad V. Landsbergis nedalyvavo Nacionalinės dailės galerijos atidaryme, parodoje „Čiurlionio ir jo amžininkų kūryba“ ir simpoziume „Spalvos ir garsai“. Bet galbūt reikėjo suteikti progą kitiems pasirodyti, – mat dalyvaujant profesoriui, būtų nedrąsu ką nors naujo išvedžioti, o jeigu ką ne taip pasakytų, tai jis neabejotinai sustabdytų kalbantįjį ir perskaitytų visą paskaitą. Tai gal ir gerai, kad V. Landsbergio nebuvo.

Bet Čikagoje jis galėjo nutaikyti momentą, o galbūt mes galėjome suteikti jam progą ir pristatyti naują profesoriaus knygą. Bet čia jau Čikagos problema.

Kadangi šios knygos niekas nepristatė už Lietuvos ribų, bandysiu nors trumpai šį aptarti, nes, ko gero, čia paskutinė jo knyga, kurią jis rašo jau 50 metų.

Lietuvoje šiandien ir per paskutinius 30 metų nėra jam lygaus. Vieni mirė (J. Umbrasas, kurio disertacija iki šios dienos guli kažkur kaip rankraštis), kiti nustojo šia tema rašyti, tretį dar ieško, kuo nustebinti pasaulį, o kitur nėra per daug tikrų ekspertų. Landsbergis, be Carlo Belloli, nemini nei vieno autoriaus ar veikalo, parašyto Vakaruose, tik vieną kitą Rusijoje ir Lenkijoje, bet net nemini, kas yra nuveikta Čiurlionio labui JAV. O juk Alexis Rannitas, John E. Bowl ir kiti, minimi mano knygoje apie Čiurlionį, yra šį tą padarę, gal daugiau negu anais laikais galėjo Tarybų Lietuva!

Nežinau, ar galiu sutikti su tokia trumpa ir keistoka diskriminacija, nes jeigu gerai prisimenu, mes ir neturėjome po ranka nei dokumentų, nei originalų, nei paveikslų, kuriuos žiūrėdami, galėjome daryti išvadas. Vogčia nuvykdavom ir uždraustą Kauną ir paslapčiomis pasiimdavome nuotraukų ir leidinių, kuriuos labai branginome, bet apie rimtus tyrinėjimus vien tik dėl laiko stokos negalėjome net svajoti. Atsimenu, kaip sunkiai man išeidavo susitikti su pačiu Vytautu, ir paskui „Gimtas kraštas“ man pasakė, kad aš nesusi-

Prof. Vytautas Landsbergis ir Stasys Goštautas Čikagoje.

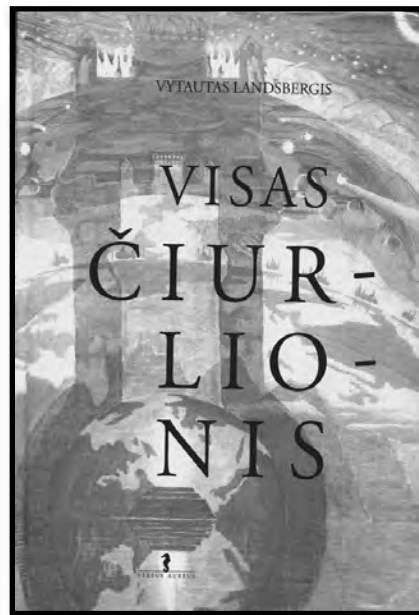
Jono Kuprio nuotr.

tinku su rimtais žmonėmis (sic) ir dvidešimčiai metų uždraudė įvažiuoti į Lietuvą.

Tačiau turėjome gerą valią ir pašaukimą per vargus ir nesusipratimus ieškoti Čiurlionio genialumo, ir aš manau, kad visi meno istorikai, kuriuos Vytautas ignoravo, prisidėjo prie tarptautinio Čiurlionio pripažinimo. Kai 1950 m. Čiurlionis buvo pasmerktas ir atrodė, kad atėjo galas mūsų dailininkui ir jau niekada jo nebeprikelsime, staiga atsirado naujų studentų. Tarp jų – Vytautas Landsbergis, Umbrasas, Bruveris ir kiti, kurie, rizikuodami savo karjera, ėmėsi rašyti apie Čiurlionį ir reabilituoti jo kūrybą. Nežinau, ar galiu čia įterpti Gytį Vaitkūną, kurio studija, skirta Čiurlioniui jo 100-mečio proga vokiečių kalba, nesusilaukė jokio dėmesio, išskyrus partijos. Dar reikėtų pridurti Etkindą ir Roziner (rusų kalba), paminėtus Vytauto. Ir kadangi miniu pavardes, o jų daugiau nei šimtas, pastebiu, kad Landsbergis dar tebenaudoja seną, rusų įbruktą sistemą, suliejuodamas pavardes: Raskinas vietoje Ruskin, Piuvi de Šavanas vieton Puvis de Chavannes, O. Vaildas vieton Wilde ir t.t. Čia irgi jo tų laikų palikimas – jis nenorėjo keisti to, ką padarė prieš daugelį metų, nes „Visas Čiurlionis“ yra trijų jo knygų rezultatas.

Be to, nedrąsiai, kartais pataikaudami sistemai, Čiurlionio tyrinėtojai (Landsbergis, Bruveris, Umbrasas ir kiti) gilinasi ir rašė straipsnius, knygas ir katalogus apie Čiurlionį iki pat Nepriklausomybės. Neminėsiu, ką per tą laiką padarė išėivija – šios temos Vytautas neliečia, gal ir gerai, užtenka savų, kam čia komplikuoti gyvenimą dėl visokių išėivijų, su kuriais jam buvo griežčiausiai uždrausta bendrauti. O jeigu juos įdėtum, profesoriui reikėtų viską perrašyti, o šito jis tikrai nenorėjo.

Tad dabar galiu grįžti prie naujausios Landsbergio knygos, turėčiau patikslinti, kad jo išleista (Time and Content, 1992) yra verčiama iš prastos anglų kalbos į japonų kalbą ir bus išleista galbūt dar šiemet. „Visas Čiurlionis“, kaip jau minėjau, toli gražu ne visas, tai V. Landsbergio Čiurlionis, visados daugiau muzikas negu dailininkas. Bet yra nepaprastų tekstų, kurie padeda įtikinamai suprasti Čiurlionį. Pirmieji 120 puslapių – fundamentalūs, norint suprasti dailininką, muziką ir žmogų. Kiekvienas Čiurlionio gyvenimo tarpsnis

puikiai išnarpliotas ir dokumentuotas, jau beveik nebeliko jokių paslapčių ir taip nelabai paslaptینگame Čiurlionio gyvenime. Tai buvo gana paprastas ir nuoseklus gyvenimas, pakirstas ekonominių bėdų. Jeigu dailininkas būtų gavęs darbą ir užmokestį už jį kaip visi kiti, turbūt būtų ilgiau gyvenęs, išvydęs Lietuvos nepriklausomybę ir sukūręs ne vieną šedevrą. Jis baisiai skubėjo gyventi, mylėti ir kurti, ypač paskutiniais savo gyvenimo metais. Šiandien suprantame, kokia pavojinga yra depresija, tikrasis jo ligos pavadinimas, prieš kurią jis nepajėgė kovoti ir žuvo.

Tad Čiurlionio biografijoje yra sunku ką nors naujo rasti.

Tai viso autoriaus gyvenimo tyrinėjimų rezultatas, ir viskas atlikta paprastai, be ypatingos painiavos, padaryta žmogaus, kuris yra peržiūrėjęs visus rankraščius, patikrinęs kiekvieną Čiurlionio pragyventą dieną, ypač jo paskutinius metus ir paskutines kūrybines dienas.

„Visas Čiurlionis“ – pataisyta trijų monografių versija: „Čiurlionio dailė“ (1976), „Čiurlionio muzika“ (1986) ir „Žodžio kūryba“ (1997). Dvi kruopščiai paruoštos tarybiniais laikais, gal todėl jose nėra nei Vakarų, nei JAV darbų, nes dauguma jų tais laikais buvo neprieinami. Trečiasis tomas jau buvo parašytas laisvoje Lietuvoje. Kai Landsbergis ruošė „Visą Čiurlionį“, jam būtų reikėję daug ką įterpti. Turbūt jis pamanė, kad tai nereikalinga, todėl išėivija ir kiti autoriai liko net nepaminėti. Paminėjimas būtų pareikalavęs naujų išvadų ir naujų prielaidų, naujos išvalgos, tad galima suprasti, kodėl autorius nemini Vakarų autorių.

Monografija pasižymi smulkia kiekvieno paveikslų analize, paveikslas dažniausiai patalpintas šalia teksto, bet mažai to laikotarpio estetikos ir kitų kritikų nuomonių. Tai galėtume pavadinti uždara interpretacija, L. Laučkaitė vadina ją graikišku žodžiu „hermeneutika“, tai ir reiškia tyrimą, vidinį tyrimą be jokių išsiblaškimų, tai paverčia tekstą moksliniu, kartais sunku jį skaityti. Be biografijos ir dailės, Landsbergis beveik perrašo visą Čiurlionio dailės knygą, su mažais pakeitimais, daugiau nei 400 puslapių. Palikdamas vos 165 puslapius savo mėgstamai muzikai ir 15 puslapių – neseniai atrastai literatūrinei Čiurlionio kūrybai. Taigi čia tikrai ne „Visas Čiurlionis“, kurį dabar turime viename tome, o veikiau „Opera Omnia“. □

Jaroslavas Melnikas ir jo „Tolima erdvė“

MARIJA PEMPYTĖ

Jaroslavas Melnikas – vienas mįslingiausių šiandienos rašytojų Lietuvoje. Į geriausių knygų penketuko rinkimus patenka, regis, jau antrą kartą (pirmą sykį dalyvavo su romanu „Pasaulio pabaiga“, bet laimėjo S. Parulskis, aišku, kodėl, dėl optimistiškesnio knygos pavadinimo – „Sraigė su beisbolo lazda“). Nepaisant to, apie Jaroslava Melniką žinoma nedaug. Kai imu galvoti, kodėl, tai nusprendžiu, kad viskuo kaltas jo rašymo stilius. Ir kuriam galui Melnikui tas konceptualizmas ir filosofija, kai dalis Lietuvos skaitytojų ir moderniaame bare tebesėdi su žagrės rankena kišenėj, o dalis išvis nebeskaito?.. Koks nors moterų žurnalas mielai prilipdytų Melnikui „kosmopolitinio“ rašytojo etiketę, nes jo tokia dėkinga biografija – gimė Ukrainoje, studijavo Lvoje ir Maskvoje, išleido knygą Paryžiuje ir buvo pastebėtas prancūzų skaitytojų. Betgi perdėm rūškanas Melniko egzistencializmas moterų žurnalams!.. Va, jeigu būtų susietas su prašmatniais „Triumph“ apatinių nėriniais, tada jau kas kita... nėrinuotas egzistencializmas patinka praktiškai visiems, netgi kai kuriems literatūros kritikams.

Bet vargiai ar sulauksime tos iškilmingos dienos, kai Melniką išvysime kokioje nors moterų žurnalo skiltyje. Tam yra dar viena svarbi priežastis – labai jau netipiški jo kuriamų moterų portretai. Nei feministės, nei karjeristės, nei aukos, nei budelės... netgi – ne namų šeimininkės, tokios, kokias mes įpratę matyti serialuose. Įsivaizduokite, Melnikas moteris vaizduoja kaip *žmones* – tai iš tiesų neįtikėtina. Autoriui nesvarbios moters aprangos detalės, plaukų spalva, sąskaitos ir visa kita – jis vaizduoja bene vien jos dvasinį pasaulį, to pasaulio gelmes ir iškilumus, o kojam gi moterų žurnalui gali patikti toks vaizdas

Rašytojas Jaroslavas Melnikas

vimas, juk vidinio moters pasaulio iškilumai paprastai nesiskiria nuo išorinių.

Ne išimtis ir naujasis romanas. Kodėl jis vertas penketuko rinkimų?.. Ne tik dėl visų sumintų dalykų. Jis paprasčiausiai kitoks, negu kiti lietuvių autorių romanai, kuriuos paprastai galima nuspėti, ir tą nuspėjimą diktuoja ne tik literatūrinė tradicija (minėtoji „žagrės rankena“), bet ir nacionaliniai kompleksai (sentimentumas, kurį daugelis kažki kodėl vadina jausmingumu ar net, neduok Die, lyrika). „Tolima erdvė“ – atšiaurus romanas, ir nieko čia lietuviško nėra. Jis baisiai kosmopolitiškas. Ir tas gerai. Reikia juk pagaliau matyti, kuo gali baigtis globalizacija, kurią mūsų politikai įsivaizduoja kaip neabejotiną teigiamybę. Romane autorius vaizduoja niūrų megapolį, kuriame gyvena aklieji, įpratę orientuotis „artimosios erdvės“ pagalba (įsivaizduoja, kas yra šalia). Juos valdo nedidelė grupelė išrinktųjų – reginčiųjų. „Tolimosios erdvės“ sąvoką atveriantis autorius parodo, kokia ji baisi ir nesuprantama aklam

megapolio gyventojui ir nereikalinga patogia gyvenančiam reginčiajam. Įsivaizduokite, kaip turėjo jaustis žmogus, suvokęs, kad Žemė – apvali, o ne plokščia, kaip buvo manoma ilgus amžius... o ką bekalbėti apie heliocentrinę Koperniko sistemą?.. Argi ne baisu?.. Baisu, nes neįtikima. Kol tuo patiki, turi persilaužti, „sudužti“ pats...

Pagrindinis „Tolimos erdvės“ veikėjas Gabras – aklasis, kuris praregi ir su siaubu išvysta, ko kiame pasaulyje gyvena. Ieškodamas išeities, jis prisideda prie grupelės aklųjų teroristų, norinčių sunaikinti megapolį, o paskui netgi tampa ministru reginčiųjų vyriausybėje. Tačiau „tolimoji erdvė“ pasirodo mįslinga ir nepaaiškinama sąvoka ne tik aklajam. Grupelė elito, gyvenanti gražiame išpuoselėtame gamtos kampelyje ir valdanti nešvarų, niūrų, metalo konstrukcijomis apjuostą megapolį, irgi sukaustyta „artimosios erdvės“. Ne veltui autorius išveda savo personažą iš šio gražaus kampelio tolyn, į kalnus, į tolumas. Juk ir regintieji pasirodo besą aklieji. Taigi „tolima erdvė“ – anaipol ne fizinę regą apibūdinanti sąvoka. Tai, sakytume, vidinės akys, metafizinis žmogaus troškulys, Dievas, likimas ir panašiai.

Romanas akivaizdžiai simboliškas. Galima įvardyti jį kaip utopiją, kaip liūdną mūsų laiko ir mūsų gyvenimo parodiją. Įdomus ir autoriaus teiginys, kad „tolimoji erdvė, susijusi su pačiu Dievu“ – „erdvė, kur valdžios nėra“. Krikščionis, tikėdamas Dievą, tiki ir teokratija. Taigi „tolima erdvė“, vienaip ar kitaip, irgi susijusi su valdžia. Bet ar įmanoma žmogaus sąmonei įsivaizduoti kitokią, nei žmogišką, valdžią?.. Juk Dievas, kaip erdvė, neturi apibrėžties. Romanas neteikia skaitytojui aiškaus atsakymo, ir tai yra sąžininga. Tai – vertingo literatūros kūrinio bruožas. Dėl to jis gali nepatikti aiškių atsakymų mėgėjams (tarp kurių yra ir moterų žurnalų auditorija). Betgi ir aiškumas yra simbolinė sąvoka – kaip matymas, kaip rega, kaip „artima“ ir „tolima“ erdvė... □

Gabras priėjo prie vandens ir sustojo: jo pėdos jau buvo šlapios. Jis taip pastovėjo keletą sekundžių, o paskui nuėjo drėgnu smėliu, šonu į vėją. Artimoji erdvė tokiose vietose susilpnėdavo: viskas pamažu susipainiodavo žmogaus sieloje. Gabras prisiminė tą vaikystės įspūdį, kada tėvai jį atsivežė prie jūros – ir jis ėjo palei triukšmą ir visiškai nieko nejautė – nei tėvų šalia, nei savęs. Tai buvo keista būseną. Ir neatsitiktinai jis tuomet atsitrenkė į kažką, ateinantį jo link: megapolyje tokių dalykų jam niekad nenuitkdavo. Jie abudu įkrito į vandenį, o tėvai, paklaikę iš baimės, rėkė, rankomis jo ieškodami vandenyje, ir paskui tučtuojau išvažiavo namo.

Gabras ėjo palei triukšmą: jis nesuprato jūros. Jam visad atrodė, kad akvmetrijos vadovėliai kažko iki galo nepasako: tarsi jūra būtų netilpusi į artimosios erdvės ribas. Bet, kita vertus, jie ir nemelavo, tie vadovėliai: jūra iš tiesų buvo drėgmė ir triukšmas artimojoje erdvėje. Tik štai toji erdvė Gabrai pranykdavo: tą vadovėliai nutylėdavo. Jis prarasdavo save – ir tuomet, vaikystėje, ir paskui, kai atvykdavo čia studentaudamas. Apie tą „praradimo jausmą“ visi nutylėdavo, išskyrus psichiatrus. Paskutinėje kolledžo klasėje jis sužinojo, kad „savęs praradimo“ jausmas yra artimosios erdvės praradimo jausmas, o prim – universitete, kur dvejus metus buvo dėstoma psichiatrija, jis išgirdo, kad tas liguistas jausmas vadinamas šizofrenišku: žmogui ima rodytis, kad jo nėra. Taigi tarsi nebelieka tiklingos asmenybės, žmogus nebesugeba veikti, gyventi. Ir tada vienintelis gydymo tikslas gali būti grąžinti žmogui jo artimąją erdvę.

Tačiau dabar Gabras apie nieką negalvojo. Jis ėjo ir ėjo, tai įbrisdamas iki kulkšniukų į vandenį, tai išbrisdamas: tarsi tame betiksliaime ėjime palei triukšmą būtų buvusi kokios nors prasmė.

Ūmai jis sustojo ir, kažką pagalvojęs, nuplėšė tamponus nuo abiejų akių. Kurį laiką stovėjo, nesiryždamas pakelti vokų, giliai kvėpuodamas. Jis mėgino nugalėti siaubą, kuris apėmė nujaučiant tai, kas jam dabar nutiks. Seniau jis nežinojo, kas yra nežinomybė. Artimojoje erdvėje viskas

JAROSLAVAS MELNIKAS

TOLIMA ERDVĖ

(Ištrauka iš romano)

visuomet buvo žinoma: tuo rūpinosi Valstybinis Susivienijimas. Artimoji erdvė buvo prifarširuota orientacinės technikos. Artimojoje erdvėje buvo tik uoslė, girdėjimas ir lytėjimas: ir nežinomybė visuomet buvo jie – kvapas, garsas arba paviršius,

kuris buvo jaučiamas per atstumą. Pasaulis nekėlė grėsmės. Jei kažkas nutikdavo žmogui, jis tiesiog nespėdavo susivokti, nespėdavo išsigąsti.

Bet dabar Gabras išgyveno tikrą siaubą, nes žinojo, kad tai, kas jam gali atsiverti, – ne į nieką nėra panašu. Bet galbūt jis dar labiau staiga išsigando, kad klysta ir kad nieko nėra – prieš jį nieko nėra. Pirmąkart – nustebe – jis savyje aptiko deginantį jausmą – norą pajusti tolimąją erdvę, gyventi joje. Stovėdamas veidu į vėją, jis meldėsi, kad tolimoji erdvė – netgi pati siaubingiausia, pati šlykščiausia – būtų. Nesvarbu, ar tai haliucinacija, ar ne – bet tegul ji būna. Tegul ji būna.

Antraip, jam rodės, jis numirs.

Jis atmerkė akis.

Pirmąjį akimirksnį jis vos nenugriuvo: jis susvyravo ir vėl nuleido vokus. Bet tuojuo pat nesuprantamas, deginantis ilgesys to, ką buvo išvydęs, privertė vėl jį atmerkti akis: ir žiūrėti, žiūrėti.

Kas tai? Kas tai? Kas tai?

Gabras stovėjo iki kulkšniukų vandenyje: iš visų pusių, begaline žydra platuma link jo skriejo linksmi kalneliai. Dar nepraradęs blizgesio, didžiulis raudonas kamuolys artėjo prie horizonto.

Gabras negirdėjo, kaip nesuprantami, dar niekada jo neištarti garsai, veržėsi jam iš burnos – ištirpdavo šėlstančios stichijos dundesyje. Jei jis nebūtų rėkęs, jo širdis būtų plyšusi, niekad anksčiau nepatirtas jausmas jį būtų uždusinęs iš vidaus.

Kažkokios nuostabios baltos būtybės lakiojo virš jo, leisdamos veriančius garsus.

Gulėsi prie kojų sutramdyti kalneliai.

Kas tai?

Jono ir Marijos Vanagaičių palaikų perlaidojimas Bitėnų-Rambyno kapinaitėse. Vilkyškių evangelikų liuteronų kunigas Mindaugas Kairys, kalba vaikaitė Marija Kavaliauskaitė-Murphy (Vokietija), 2009 m. rugsėjo 19 d. Virginijos Budrikenės nuotrauka

MLE rengimo grupė. Sėdi redaktorė Rimantė Umbrasaitė, stovi: redaktorė Virginija Budrikenė, grupės vedėjas Vytautas Kaltenis, vyresnioji maketuotoja Aliutė Zimaniėnė, vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja Danutė Valentukevičienė, redaktorius Sigitas Tutlys, 2008. Nijolės Dzindziliauskienės nuotrauka

„KAIP AŽUOLS DRŪTS PRIE NEMUNĖLIO..“

Baigiamas keturių tomų leidinys apie Mažąją Lietuvą

vytautas kaltenis

Pasaulio Mažosios Lietuvos fondas (MLF – JAV, Kanada) ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (MELI) Vilniuje leidžia keturių tomų *Mažosios Lietuvos enciklopediją*. 2000 metais išėjo pirmasis tomas, 2003 – antrasis, 2006 – trečiasis, šiemet baigiamas ketvirtąjį.

Straipsnį apie mažlietuvių veikėją Joną Vanagaitį (1869–1946) buvome sumaketavę, kai gavome žinią, kad jo ir žmonos Marijos palaikai parvežami iš Vokietijos perlaidoti Mažosios Lietuvos panteone – Bitėnų-Rambyno kapinaitėse. Dar sušpėjome ištaisyti: perlaidotas 2009-09-19. Anksčiau rašėme, kad taip sugrįžo Vydūnas (1991), Martynas Jankus (1993), Valteris Kristupas Banaitis (1999). Parvežti ir perlaidoti palaikai kun. Viliaus Gaigalaitis ir jo žmonos Marijos Elniškėje prie Priekulės (1994), Erdmono Simonaičio Klaipėdos Lėbartų kapinėse (1991). Pagal testamentą Jono Stikloriaus pelenai išberti į Baltijos jūrą (1999).

Mažosios Lietuvos lietuviai, dar vadinami lietuvininkais arba mažlietuviams – tai lietuvių etninė grupė, susidariusi konsoliduojantis vakarieniams lietuviams – skalviams ir nadruviams (Rytprūsijoje abipus Nemuno, dabar Karaliaučiaus ir Klaipėdos kraštai). Pasak MLE Istorijos skyriaus vedėjo dr. Algirdo Matulevičiaus, dirbusio prie enciklopedijos nuo jos pirmojo puslapio ir neseniai apdovanotu Lietuvos Respublikos ordinu „Už nuopelnus Lietuvai“, Mažosios Lietuvos lietuvininkais save vadino patys krašto autochtonai, toks vardas vartotas nuo XVI amžiaus lietuvių raštijoje, oficialiuose valstybiniuose dokumentuose. Į lietuvininkų visuomenę įsiliejo ir Mažosios Lietuvos arealą praplėtę sulietuvinę kuršiai, vakarų sūdūviai, taip pat dalis sulietuvinusių prūsų – sembų, šiaurės bartų, šiaurės notangų, galbūt ir šiaurės varmių. Dar XIX a. vieno iš vokiečių mokslo autoritetų kalbininko Adalberto Bezenbergerio ir istoriko Maxo Toeppeno sukurta koncepcija, kad lietuvininkų ir prūsų gyventą teritoriją skyrė Deimės upė (nadrūviams nuo sembų) ir Alnos upė (nadrūviams nuo notangų). Dauguma lietuvininkų kalbėjo vakarų aukštaičių tarme, kuri pagrindė lietuvių bendrinę kalbą, tik gyvenantieji palei Kuršių marias – kuršininkų (žemaičių?) tarme. Siena tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos buvo ne tautų ir kalbų, o Prūsijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybių siena.

Lietuvininkų savitumą formavo evangelikų

liuteronų religija, nuo 1701 metų ir valstybės ugdomas prūsiškasis patriotizmas (visi Prūsijos gyventojai – vokiečiai, lietuvininkai ir senieji prūsai vadinosi prūsais), spartesnė nei Didžiojoje Lietuvoje ekonomikos raida, tačiau tos aplinkybės lėmė ir lietuvių raštijos bei švietimo plėtrą. 1871 metais susikūrus Vokietijos imperijai, lietuvininkų bendruomenė sparčiai mažėjo dėl prievartinės germanizacijos, tačiau, ėmę kalbėti vokiškai, jie jautėsi esą tik Vokietijos piliečiai, bet ne vokiečiai.

MLE redakcinės kolegijos prezidentas, lietuvių kalbininkas akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, pristatydamas MLE pirmuosius tris tomus visuomenei, vis primindavo: „Be Mažosios Lietuvos nebūtų ir Didžiosios!“ Kalbininkas tai aiškina paprastai: pirmoji lietuviškai spausdinta knyga (Martynas Mažvydas), pirmoji lietuvių kalbos gramatika (Danielius Kleinas), pirmoji Biblija lietuvių kalba (Jonas Bretkūnas), pirmasis pasaulinio masto lietuvių grožinis kūrinys (Kristijonas Donelaitis) sukurti anapus Nemuno.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, tapo galimas Didžiosios ir Mažosios Lietuvos suartėjimas, nes modernėjant abiejų šalių visuomenei, švelnėjo religiniai ir etnokultūriniai skirtumai. Suartėjimo siekė tokie didlietuvių kaip dr. Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Jonas Šliūpas, kiti,

Lietuvos prijungtas tik Klaipėdos kraštas.

MLE aprašo visą Mažąją Lietuvą iki 1944 metų, mažlietuvių išeivijos veiklą vardan tos Lietuvos. Svarbu parodyti tradiciją, kuri išliko.

Mes daug praradom per karus ir tremtis. MLE fiksuoja kultūros paveldą, pateikia liudijimą, kokia iki Antrojo pasaulinio karo buvo Mažoji Lietuva. Prisimenu redakcinės kolegijos posėdį, sumaketavus pirmąjį lanką. Svarstėme gautas iš Kanados MLE vyriausiojo organizatoriaus ir tvarkytojo prof. dr. Viliaus Pėteraičio (1914–2007) pastabas. „Nespausdinkite griuvusių, tokių iliustracijų pilnos knygos, rodykite Mažąją Lietuvą gražią – su laukais, miškais, upėmis, plačiomis lankomis ir kloniais, raudonų mūrų sodybomis, švariais miestais ir miesteliais. Vartydamas Enciklopediją aš noriu prisiminti, kad kažkada vaikščiojau tomis mielosios Klaipėdos gatvėmis“.

Atrodė fantastinis užmojis – atkurti Mažąją Lietuvą kaip gyvą prisiminimą ir kartu išlaikyti šių dienų aktualumą. Tačiau geranoriškai bendradarbiaujant užsienyje ir tėvynėje esantiems lietuvininkams, pritariant Lietuvos istorikams ir kalbininkams straipsnis prie straipsnio, tomas po tomo artėjama į pabaigą.

Pirmiesiems trims tomams daugiausia straipsnių parašė ar surado autorius patys lietuvininkai – prof. dr. Vilius Pėteraitis, doc. dr. Martynas Purvinas, doc. dr. Albertas Juška, Vytautas Gocentas, Algirdas Žemaitaitis, † Eva Labutyte, † Jurgis Reisgys. Ypač vertingą pagalbą teikė akad. prof. habil. dr. Domas Kaunas, prof. † Vacys Milius, prof. † Angelė Vyšniauskaitė, prof. † Algirdas Gaigalas.

Ketvirtąjį tomą parengė grupelė žmonių, kurių dauguma dirba nuo pirmojo tomo. Tai akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius, Vytautas Kaltenis, dr. Algirdas Matulevičius, Aliutė Zimaniėnė, Nijolė Dzindziliauskienė, Virginija Budrikenė. Prie pirmųjų trijų tomų dar dirbo doc. dr. Martynas Purvinas, kurį dėl ligos pakeitė vyresnioji mokslinė redaktorė Danutė Valentukevičienė, jau turėjusi MLE vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja, iš esmės savarankiškai formuojanti ketvirtąjį tomą.

Šį tomą labiau nei anksčiau parėmė Klaipėdos universiteto mokslininkai. MLE redakcinėi kolegijai vadovauja Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė dr. Silva Pocyte, gyvenvietes aprašė ir naujų istorinių faktų pateikė dok-

Nukelta į 8 psl.

Baltijos kopos, draskomos vėjo, 2007.

Vytauto Kaltenio nuotrauka

taip pat ir mažlietuviams, Martynas Jankus, dr. Vilius Gaigalaitis, Erdmonas Simonaitis, Jurgis Mikšas, Enzys Jagomastas, Jurgis Arnašius, Martynas Šernius, Dovas Zaunius, Vydūnas, Adomas Brakas, Jonas Stiklorius. Po Vasario 16-osios akto, paskelbusio Lietuvos nepriklausomybę, 1918 metų lapkričio 30 dieną pasirašytas mažlietuvių Tilžės aktas dėl prisijungimo prie Lietuvos valstybės. Ne patriotų kaltė, kad 1923 metais prie

Audžianti ateitį...

Pasitinkant dokumentinį filmą apie gobelenų meistrę

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Manau, daugumai meno mylėtojų Janinos Monkutės-Marks pavardė nesvetima. Janina gimė 1923 m. Radviliškyje. Ji – tapytoja, grafikė, tekstilininkė, filantropė, meno muziejaus įkūrėja. Mokėsi Pagėgiuose, Kėdainiuose. 1943 m. baigė gimnaziją Kaune. 1942–1944 lankė Kauno Valstybės teatro studiją. Per antrą bolševikų okupaciją Janina pasitraukė į Austriją. Innsbrucko universitete studijavo meno istoriją. Vėliau persikėlė į Vokietiją. Kilimo audimo technikos mokėsi pas Anastaziją ir Antaną Tamošaičius Freiburgo menų mokykloje. 1949-aisiais Janina atsidūrė Amerikoje ir netrukus pastoviai apsigyveno Čikagoje. Čia ji vaidino lietuviškuose spektakliuose, o nuo 1953 m. mokėsi dailės pas C. Bentley, H. Haydoną, G. Kokinesą, V. Petravičių. Janina atrado save tapyboje, tekstilėje, ir nuo 1959-ųjų aktyviai dalyvauja amerikiečių ir lietuvių meno parodose. Priklauso Čikagos dailininkų draugijai Artists Equity, Audėjų gildijai, Tekstilininkų draugijai, yra Lietuvių moterų dailininkų sąjungos, Balzeko lietuvių kultūros muziejaus gildijos valdybos, Čikagos universiteto Moterų tarybos narė. 2001-aisiais Janina Marks įkūrė savo vardo muziejų Kėdainiuose. Tai šilta, draugiška moteris – rūpestinga mama, užauginusi keturis sūnus, darbšti menininkė, nepailstanti keliautoja, aistringa meno kolekcionierė, dosni mecenatė ir jautri patriotė lietuvė.

Filmo idėja sklandė ore

Neseniai sulaukėm pakvietimo į neeilinį kultūrinį renginį – dokumentinio filmo „Janina: Weaving the Future“ peržiūrą, kuri įvyks penktadienį, lapkričio 6 d. 7 v. v. Hyde Parko meno centre 5020 South Cornell Avenue Čikagoje. Visi lietuviai meno mylėtojai, Janinos Monkutės-Marks draugai ir gerbėjai yra laukiami.

Prieš keletą dienų turėjome progos šnektelti su šio dokumentinio filmo kūrėja – Dorothy Mackevich-Marks. Tai Janinos sūnaus Peter žmona. Paklausta, kas sudaro jų Evanstone išsikūrusią šeimyną, Dorothy atsakė, kad tai – jos vyras, 18-metė dukra Samantha, 16-metis sūnus Shelby, trys katinai ir didelė meilė bei pagarba anytai Janinai. Neveltui Dorothy ir ryžosi ją įamžinti kino juostoje – pirmiausia kaip įkvėpimo nestokojančią dailininkę.

– Dorothy, kas inspiravo Jus imtis šio projekto? Kas pasitaravo impulsu?

– Aš visada žavėjaisi Janinos energija ir susikaupimu. Mažai kas gali jai sutrukdyti, atitraukti nuo kūrybinio darbo. Aš domiuosi viskuo, tačiau negaliu susikoncentruoti ties vienu objektu, užtat darbinė Janinos etika tikrai įkvepia. Kita vertus, mano kaimynė ir gera draugė Gail Gilbert, iš profesijos kinematografininkė, susipažino su Janina ir iškart užsidedė noru sukurti filmą apie ją. Tai buvo prieš keletą metų. Šiomet žvaigždės išsiriakiavo palankiai ir mes trise – Janina, Gail ir aš – įgyvendiname šį projektą.

– Ar buvo daugiau narių jūsų kūrybinėje komandoje?

– Šį dokumentinį filmą kūrėme Gail ir aš, tai mudviejų bendras darbas. Ji – režisierė ir redaktorė, aš – filmo prodiuserė. Dar pasitelkėme į pagalbą du gabiausius Gail mokinius (ji dėsto skaitmeninį meną „Flash Point“ koledže Čikagoje) – vienas jų dirbo kaip operatorius, kitas – kaip garso režisierius.

– Įdomu, iš ko susideda filmas, kokia jo struktūra?

– Mes pradėjome pasakoti apie Janiną kaip

Janina Marks prie staklių savo dirbtuvėje. Chicago, 1988 m.

dailininkę ir audėją. Tačiau kuo labiau gilinomės į jos gyvenimo odiseją, atrasdami menininkę vis iš naujo ir iš naujo, tuo labiau suvokėme, kad savo menu ir aktyvia veikla ji audė taką į Lietuvą. Būtent tai padėjo jai grįžti ir įkurti ten savo muziejų. Ji – labai stiprus ir ryškus nepriklausomo menininko pavyzdys. Tokia netikėta herojė...

– Ar šis filmas jau buvo kur nors parodytas?

– Šio dokumentinio filmo peržiūra jau įvyko prestižiniame Tarptautiniame Kanų kino festivalyje Prancūzijoje, o lapkričio 6 d. – be minėto pristatymo Hyde Parko meno centre – jį bus galima pamatyti kasmetinėje „SOFA“ taikomojo meno parodoje Navy Pier Čikagoje.

– Kam šis filmas skiriamas – kokiai auditorijai?

– Filmo trukmė neilga, vos 14 minučių. Jame nėra efektingų sprogimų ar karštų meilės scenų. Tai pasakojimai, atskleidžiantys Janinos vizijos evoliuciją, jos ėjimą keliu, kurio gale – kultūros centras Lietuvoje, buriantis žmones ir skleidžiantis meną. Tai nuostabi tiek amerikietiška, tiek lietuviška istorija. Juostoje panaudotos ir fantastiškos senos pačios Janinos nuotraukos bei šeimyniniai kino kadrai – iš tų laikų, kai vaikai dar buvo labai maži.

– Kaip pati filmo herojė reagavo pamačiusi šią juostą?

– Janina labai blaiviai ir entuziastingai priėmė mūsų darbą. Manau, kad iš esmės ji patenkinta filmu. Gal ją kiek jaudina tai, kad dėmesys labiau nukrypo į ją pačią, o ne į muziejų. Spėju, kad jai mieliau būtų buvę matyti ekrane daugiau savo darbų, nei savo pačios veidą.

– Kurdamos šį dokumentinį filmą, turbūt „atradote“ Janinoje tokių dalykų, apie kuriuos anksčiau galbūt nežinojote? Jūs šiek tiek jau užsiminėte apie tai...

– Janina pasakojo apie savo jaunystę, kaip šei-

ma karo metu buvo išskirta, net ir apie kažkokius šelmius giminaičius, dabar gyvenančius Australijoje. Ji kalbėjo apie savo egzotiškas keliones ir kaip tų vietų mitologija įtakoją jos kūrybą. Ji suvokė, kad jos pačios lietuviškos šaknys yra apaugusios įvairiais padavimais ir ikonografija. Papasakojo mums daug lietuviškų liaudies pasakų – apie undines ir žvejus, apie žmogaus kovą su visomis pabaisomis.

– Po peržiūrų Čikagoje ar planuojate dar kur rodyti šį filmą?

– Kol kas tokių planų neturime. Galbūt – išverstas į lietuvių kalbą – filmas galėtų būti demonstruojamas Janinos muziejaus Kėdainiuose lankytojams? Kaip įžanginė pažintis su menininke...

– O DVD eiliniam vartojimui?

– Privačiam pasižiūrėjimui savo namuose? Hhmmmm – galbūt?

Apie ją ir jos pasaulį...

Apie Janiną ir jos kūrybą per tuos dešimtmečius atsiliepimų netrūko nei amerikiečių, nei lietuviškoje spaudoje. Tačiau į savo asmeninę erdvę – namus – ji įsileisdavo ne kiekvieną. O ta erdvė yra neatskirama nuo Janinos pasaulio – čia gyvena ir jos pačios darbai, ir jos kolekcijos... Dar 1985 metais Čikagoje leidžiamas „The Herald“ rašė:

„Janinos Marks nevaržo pripažinti ir įprasti interjero dekoravimo stiliai. Jos erdvus, į ežerą žiūrintis butas tikrai priklausys jai. Kiekvienas kambarys išreiškia jos asmenybę – šiltą, impulsyvią, nuoširdžią ir sąmoningą. „Į kiekvieną kambarį žiūriu lyg į paveikslą“, – sako Janina.

Ji yra menininkė tekstilininkė. Per ilgą laiką, ypač keliaudama po pasaulį, ji surinko didelę vaizduojamojo ir primityvaus meno bei šiaip įdomių dalykų kolekciją. Jos kūryba primena jos tėvynę. Lietuva buvo paskutinė į krikščionybę atversta valstybė, todėl šios tautos menas daugiausia yra primityvaus charakterio.

Spalvingi Janinos tekstilės darbai su legendomis ir didvyriais atnaujina senas mistiškas tradicijas. „Aš ieškau įkvėpimo savo šaknyse, kaime, liaudies dainose, literatūroje ir mitologijoje“, – aiškina Janina. Janinos skonį formuoja jos pačios meninė nuojauta. „Grožis nebūtinai turi būti brangus ir visuotinai pripažintas“.

Salone kabo šilku siuvinėta juodos medvilnės medžiaga. Prieš nuardant juosmens juostą ir pakabinant medžiagą lyg gobeleną ant sienos, tai buvo paprastas meksikietiškas sijonas. Atrodo, kad vienijantis visus 11 egzotiškų kambarių dekoracijos principas yra dailininkės vaizduotė. Polinezijos mobilai ir Afrikos kaukės užpildo apvalų soliariumą. Kartu sudėtas daugelio skirtingų stilių ir periodų menas gali daryti brangios netvarkos išpušį, tačiau iš tikrųjų kiekvieno atskiro kūrinio grožis suteikia kambariams stebėtiną tvarkos pojūtį. „Geras menas visada dera prie gero meno,“ – mano Janina.

Janina mėgsta keisti kambarių dekorą. „Gyvenimas keičiasi, mes keičiamės“, – sako ji. Kadangi jos namai atspindi jos nuotaiką, todėl jie niekada nėra tokie pat. Vieną rytą ji gali iš spalvoto popieriaus prilankstyti japonišką oregami ornamentų, supilti juos į pintinę ir įstatyti į židinių salone. Kitą savaitę – pripilti pintinę stiklo karoliukų, kriauklių ir džiovintų moliūginių vaisių.

Vienintelis valgomasis sutvarkytas pagal formalius dekoracijos reikalavimus. Tačiau ir čia Janina neišsivertė be žaismingos detalės – kampe sparnus skleidžia vietinės dailininkės Alice's Shadele's „Sparnuotos pergales“ parodija iš „papier mache“.

Aplankiau Janiną jos bute Hyde Parke prieš porą savaitių. Ir galiu paliudyti: tai, ką pacitavau rašytą prieš ketvirtį amžiaus, nusako dailininkės namų dviasią ir šiandien. Erdvė, šviesa, spalvos, kūrybinga eklektika – tai Janinos Marks pasaulis čia, Čikagoje. Na, o pasekti ją jos nuaustu taku į Lietuvą galėsime lapkričio 6 d. Hyde Parko meno centre, kur bus pristatomas filmas apie dailininkę „Janina: Weaving the Future“. □

„Dėkingas už tavo atsidėjimą ir širdį gerą“

ANELĖ BUTKUVIENĖ

Šiuos žodžius lietuvių literatūros klasikas Jonas Biliūnas, kurio 130-ąsias gimimo metines šiemet balandžio mėnesį minėjome, įrašė savo paskutiniojo kūrinio „Liūdno pasakos“ dedikacijoje, skirtoje žmonai Julijai Janulaitytei-Biliūnienei. Padėka buvo už žmonos meilę, pasišventimą, rūpestį, už kelis iš mirties nagų išplėštus rašytojo gyvenimo metus. Pati Julija savo atsiminimuose rašė: „... aš pratėsiu, prailginau Jam [...] gyvybę, pakeldama kūrybinę nuotaiką darbui. [...] Tuo labai džiaugiuosi, jaučiuosi padėjusi, esu prisidėjusi nors mažyčiu grūdėliu.“ Tad kur ir kaip susikryžiuo šių asmenybių gyvenimai?

Julijos kelias į mokslą

Julija apie savo gyvenimo pradžią atsiminimuose, saugomuose Maironio literatūros muziejuje rašė: „Gimiau 1880 m. gausioje Janulaičių šeimoje, Malavėnų kaime, penki kilometrai nuo Šiaulių. Mes augom devyni, o iš viso buvo mūsų vaikų – visas velnio tuzinas (13). Pirmieji iškeliavo pas dievuliuką šaukštelių plauti. Aš buvau dvylakta. Tėvas mirdamas paliko mamytę su devynetu vaikų.“ Kai mirė Julijos tėvas Matas Janulaitis, mergaitėi buvo treji, jauniausiai sesutei Verutei – nepilni metukai, o vyriausiajai – dvidešimt. Našlė Agota Janulaitienė po vyro mirties, likusi su šešiais sūnumis ir trim dukrom, nepalūžo. Tai buvo neeilinė moteris. Dukters apibūdinimu „tokia motina [bene] viena Lietuvoj anuo laiku. Su didele vidaus erudicija. Principinga, nieko svetimo, doram, teisingam būti. Pati beraštė, bet vaikam noras kuo daugiausia duoti dvasinio, visokeriopo turto, mokinti, šviesti.“ Ji sėkmingai šeiminkavo dideliame daugiau kaip 50 dešimtinių ūkyje. Didžiausias moters rūpestis buvo išmokyti vaikus. Dukters Julijos liudijimu ji pasvajodavo, kad vienas vaikas būsiąs kunigas, o Augustinas, šeimoje meliausiai šaukiamas Gusteliu, kurį tėvas, pastebėjęs jo gabumus, prieš mirtį prisakė būtinai leisti mokytis, gal net vyskupas. Agota Janulaitienė savo pasiekė. Penki jos vaikai – trys sūnūs ir dvi dukros – baigė mokslus. Juozas ir Pranas pasirinko kunigystę, Augustinas baigė teisę, tapo garsiu visuomenės veikėju, universiteto profesoriumi. Duktė Julija tapo odontologe, Verutė (jos dukra Marija Gimbutienė) – okuliste. XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos kaime tai buvo unikalūs atvejais.

Igyvendinti planus padėjo vyriausios sesers Onos kilniadvasiškumas. Kai Onelai buvo keturi metukai, žaidimų metu ji išsidūrė akį. Tėvai, sprasdami, kad mergaitė su fiziniu trūkumu nebus trokštama nuotaka, paskyrė jai didelę 500 rub. pasogą. Ona nusprendė netekėti, nors jaunikių, besigviešiančių didelių pinigų, netrūko. Savo pinigus atidavė brolio Juozo, pasirinkusio kunigystę, mokslams. Kai Juozas buvo išventintas kunigu, jis materialiai rėmė brolių Praną, taip pat pasirinkusį kunigystę, ir Augustiną, studijavusį teisę. Apie mergaičių mokymąsi kalbos nebuvo, nes trūko pinigų. Julytė skaityti iš maldaknygės pramoko pas kaimo daraktorę.

Savo atsiminimuose Julija labai vaizdžiai aprašė savo veržimąsi mokytis. Jau nuo dešimties metų mergaitė pradėjo prašyti mamos ją leisti į mokyklą. Agota Janulaitienė nesilaikė XIX a. pabaigos Lietuvos kaime vyravusio tradicinio požiūrio, kad iš mergaitės nebus nei daktaras, nei kunigas. Ji norėjo leisti dukras į mokyklą, bet finansinės galimybės buvo ribotos, nes mokėsi du sūnūs. Mokslų pradžia Julija nusprendė užsidirbti pinigų pati. Trylikametė mergaitė nunėrė lovatiesę, staltiesę ir užsidirbo kelis rublius. Brolio kunigo Juozo duotus paltui pinigus irgi atidėjo mokslams. Penkiolikmetė Julija, turėdama keliasdešimt sunkiai įgytų rublių, 1895 metų spalio mėn. išvažiavo į Šiaulius. „Visi namiškiai buvo prieš,

Julija su vyru J. Biliūnu.

Julija su jaunesniąja seserimi Verute.

vienintelė mamytė mane atjautė. Visus mano reikalus tik mudvi aptarinėjome”, – taip Julija atsiminė mokslų pradžią.

Kartu išvažiavo jauniausioji sesutė Verutė. Julijos dukra Meilė Lukšienė apie mamos mokslų pradžią rašė: „Apsigyveno nekūrentame kambarėlyje pas pažįstamą moterėlę. Julė už savo uždirbtus 15 rub. pasisamdžiusi mokytoją mokėsi rusiškai skaityti, rašyti bei kalbėti ir aritmetikos. Parėjusi perduodavo savo mokslą jaunesniajai, ir taip abidvi paauglės kopė aukštyn. Kitą žiemą mokslai tęsėsi panašiai, bet jau atsirado moralinės ir šiek tiek materialinės paramos iš brolio kunigo. Toliau seserų keliai išsiskyrė...“ Verutė išlaikė stojamuosius egzaminus ir neseniai pradėjusios veikti Šiaulių mergaičių gimnazijos II klasę, o Julija ir toliau liko „švedė“. „Švedais“ būdavo vadinami paaugliai ir jaunuoliai, savarankiškai besirengiantys stoti į gimnaziją arba laikyti egzaminus eksternu iš gimnazijos kurso. Mergaitė rengėsi laikyti egzaminus eksternu. Jos mokytojai keitėsi dažnai, tai būdavo vyresniųjų klasių gimnazistai arba pašalinti už tautišką veiklą iš universiteto studentai lietuviai – brolis Augustinas, Konstantinas Jasiukaitis, Jonas Biliūnas ir kt. Kartu Julija pradėjo mokytis Šiauliuose organizuotuose dantistų kursuose, kuriuos baigusieji galėjo verstis dantų gydytojo praktika. 1901 m. mergina juos baigė ir įgijo teisę užsiimti gydomąja veikla. 1904 m. Julija Janulaitytė Charkovo universitete eksternu išlaikė egzaminus ir gavo dantų gydytojos diplomą.

Pažintis ir vestuvės

Julija ir Jonas buvo poreforminio, pobaudžiavinio Lietuvos kaimo vaikai, tik Jono tėvai – buvę baudžiauninkai, o Julijos – karališkieji valstiečiai. J. Biliūnas gimė 1879 m. balandžio 11 d. Niūronių kaime, Anykščių valsčiuje, Ukmergės apskrityje.

Vienas kitas šviesesnis ūkininkas leisdavo į mokslus savo sūnus su mintim, kad jie pasirinks dvasiškio kelią. To siekdami Jonuko tėvai leido į mokslą savo jauniausiąjį. Mokėsi Jonas Mintaujosi gimnazijoje. Kai jis baigė keturias klases, broliai, po ankstyvos tėvų mirties tvarkę ūkį, pareikalavo stoti į kunigų seminariją. Kai jaunuolis atsisakė broliams paklusti, nebegavo pagalbos iš namų. Nuo penktos gimnazijos klasės pragyvenimui Jonas užsidirbdavo pats, mokėsi skursdamas ir dažnai badaudamas. Baigęs gimnaziją, 1900 metais Biliūnas įstojo į Tartu universiteto Medicinos fakultetą. 1901 m. pavasarį jis buvo pašalintas už dalyvavimą anticarinėje demonstracijoje. Pašalintas iš universiteto, jaunuolis atvažiavo į Šiaulius, kur buvo nemažai jo likimo brolių, uždarbiavusiu privačiomis pamokomis ir mokiusių „švedus“. Augustinas Janulaitis, tuo metu irgi pašalintas iš Maskvos universiteto, perleido Jonui, su kuriuo buvo pažįstamas nuo Mintaujosi laikų, keletą savo mokinių, tarp kurių buvo Julija. Apie savo pirmąjį susitikimą Julija po daugelio metų rašė: „Aš apie jį seniau buvau girdėjusi, o vyras gražus: aš jauna mergiotė, žvilgsniai mudviejų sužaubavo. Veidas pabalęs, akys gilos – jaunuolis ne šokiams. Tuo labiau mane suintrigavo, noris jį pažinti.“ Jaunuolius suartino ir bendri tautiniai siekiai, nes Julijos žodžiais tariant, šeimos nariai bei ji pati, kiek pajėgė, buvo įkinkyti į kokias nors pareigas: spaudą platinti, švietimą kelti, atsišaukimus lopyti. Šiauliuose jaunuoliai susižadėjo.

1902 metais Julija persikėlė į Panevėžį, atidarė dantistės kabinetą ir vertėsi gydomuoju darbu. Ji surado Biliūnui keletą pamokų, pakvietė atvažiuoti ir įsikurti. Panevėžyje Jonas neužsibuvo, bet per trumpą laiką suspėjo suorganizuoti lietuvių darbininkų kuopelę, dažnai išvažiuodavo nelegalios literatūros platinimo reikalais. Julija skatino savo sužadėtinį kurti, nes buvo skaičiusi pačius pirmuosius publikuotus Jono kūrinius. Jaunuolis bandė grįžti į Tartu universitetą, bet jam kaip politiškai pavojingam asmeniui tai nebuvo leista. 1903 m. Biliūnas išvažiavo studijuoti į Leipcigo aukštąją komercijos mokyklą, tačiau literatūra traukė vis labiau, ir pavasarį jis perėjo į Leipcigo universitetą studijuoti literatūros. Lėšos studijoms buvo labai menkos (kukli „Žiburėlio“ draugijos pašalpa, nereguliari parama iš JAV lietuvių), kuriomis jis dalijosi su dar neturtingesniu studentu iš Lietuvos. Biliūnas badmiriavo, atsiliepė Mintaujosi, Tartu laikų nepritekliai, ir jis susirgo džiova, Vaclovo Biržiškos žodžiais tariant, tuo didžiausiu lietuvių literatūros priešu, kuris išrovė iš gyvųjų tarpo ne vieną dešimtį gabiausių Lietuvos rašytojų, pradėdant Abraomu Kulviečiu. Nors sveikata ėjo blogyn, Leipcige jis parašė apsakymus „Be darbo“, „Pirmutinis streikas“.

1904 metų liepos mėnesį Biliūnas grįžo į Lietuvą, į Panevėžį. Julija atsiminimuose rašė: „Skambutis, atidarau duris. Susitiko mūsų žvilgsniai, neišaiškinamas jausmas. Tas gali suprasti, kuris pats pergyveno. Jonas išbalęs kaip popierius su šviesia šypsena sveikino mane. Tuojuo mintis – kaip aš jį atgaivinsiu? Klausiu, ar turi kambarį, – ne. Tai žėnykimės – pas mane yra kambarys laisvas. Nušvit. Rytojaus dieną nuėjome tvarkyti dokumentų.“

Jonas Biliūnas ir Julija Janulaitytė susituokė 1904 m. rugpjūčio 4 d. Kairių bažnytelėje. Malavėnuose buvo kuklūs vestuviniai pietūs be muzikos ir dainų. Broliai Juozas ir Pranas ir sesers vestuvės neatvažiavo, nes būsimasis svainis buvo „cicilikas“. Nepritare Julijos vestuvėms ir vyriausioji sesuo Ona. Julijos pusėje buvo tik mylinčioji geroji mama Agota Janulaitienė, palaiminusi jų santuoką ir dukrai gyvenimo pradžia davusi sunkiai sutauptų 10 rb. Papietavę jaunavedžiai išvažiavo į Anykščius pas Jono gimines. Tris praleistas Anykščiuose dienas Julija vadino pačiomis laimingiausiomis savo gyvenime. Atrodė, kad meilė, judviejų ryžtas padės įveikti ligą ir visus sunkumus.

Tęsinys kitame numeryje.

Gyvenimas, paskirtas istorijai

Spalio 29 dieną žyiam Lietuvos istorikui, Lietuvos Mokslų akademijos nariui ekspertui, Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikui ir šios akademijos Prezidiumo nariui profesorui humanitarinių mokslų habilituotam daktarui, VDU garbės profesorui Antanui Tylai sukanka 80 metų. Tai vienas iš nedaugelio istorikų, kuris, išėjęs į dimisiją, toliau aktyviai reiškiasi mokslinėje tiriamojoje, pedagoginėje veikloje, mokslo organizavimo, visuomenės švietimo ir pilietinių iniciatyvų baruose. Istorikas Antanas Tyla ne tik tarp istorikų, bet ir plačiojoje visuomenėje yra žinomas kaip monografijų „1905 m. revoliucija Lietuvos kaime“ (1968), „Mėginimai leisti lietuviškus leidinius spaudos draudimo metu“ (1972), „Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje“ (1986), „Garšvių knygnešių draugija“ (1991), „Lietuva prie Vasario 16-osios slenkščio“ (2004) bei populiarus leidinio „Lietuvos didieji kunigaikščiai (portretai)“ (1992) autorius, istorinių veikalų „Lietuvos valstiečių judėjimas 1861–1914 m.“ (1975), „Lietuvos TSR istorijos I t.“ (1985) bendraautoris. Jis yra dokumentų rinkinių „Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 2“, „Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 1“ (1991), t. 2 (1997), t. 3 (2004), t. 4 (2006), „Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla“ (2004, pataisytas ir papildytas leidimas) bei daugelio krašto tyros leidinių sudarytojas, daugelio mokslinių leidinių atsakingasis redaktorius ir redkolegijų narys, Lietuvos MA mokslinio žurnalo „Lituanistica“ vyriausiasis redaktorius. Parašė per 500 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių. A. Tyla – Valstybinės Jono Basanavičiaus, Lietuvos Mokslų akademijos Simono Daukanto, Anykščių rajono savivaldybės T. Mikeliūnaitės premijų laureatas. Netgi žmonės, kurie mažai domisi istorija, labai gerai žino Antaną Tylą kaip aktyvų visuomenininką, pilietį, savo šalies patriotą. Už nuopelnus Lietuvos mokslui ir Lietuvos valstybei ir už pastangas garsinant Lietuvos vardą pasaulyje jis apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu (1999 m.), Lietuvos valstybės (Mindaugo karūnavimo) šventės proga – Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi (2009), Vytauto Didžiojo universitetas jam suteikė Garbės profesoriaus vardą, Anykščių rajono savivaldybė 2009 m. išrinko jį Anykščių rajono garbės piliečiu.

Garbingo jubiliejaus proga ANTANĄ TYLĄ kalbina etnologas Petras KALNIUS (*pokalbių spausdiname sutrumpintą – red. past.*).

Gerbiamas Profesoriau, esate kilęs iš vadinamojo Lietuvos rašytojų krašto, iš Anykščių. Ar mokantis Anykščių gimnazijoje Jums taip pat nekilo noras pasukti į literatūros arba kalbos mokslų studijas? Jūsų biografas istorikas Algirdas Baliulis antai rašo, kad mokydami gimnazijoje, pasižymėjote kaip literatas, vadovavote gimnazijos literatų būreliui, kurį globojo pats Antanas Žukauskas-Vienulis. Kas lėmė, kad pasirinkote istoriją? Gal turėjote kokį sektiną pavyzdį ar lėmė koks nors gyvenimiškas nuotykis?

Augau šviesioje, gausioje, darbščių, dorų ūkininkų šeimoje. Visi broliai ir sesuo turėjome savo kasdienes darbus. Tačiau iki sovietinės okupacijos visi vyresnieji broliai niekada nesiribojo tik ūkiniais darbais, buvo aktyvūs Jaunųjų ūkininkų, Šaulių sąjungos nariai, namuose buvo nuolatinis susirinkimų, kvietimų išnešiojimo, ekskursijų į parodas, vaidinimų, gegužinių rengimo šurmulyš. Mama priklausė Moterų organizacijai, dalyvavo ekskursijoje į atgautąjį Vilnių. Tėvukas buvo mątes pasaulio, kelerius metus jaunystėje dirbo JAV garvežių fabrike. Jis daugiau domėjosi ūkiu, neblogai jį tvarkė ir džiaugdamasis Lietuvos kariuomenėje tarnaujančiais vyresniaisiais mano bro-

liais, lyg nujausdamas baisią Lietuvos valstybės tragediją, kartais padvejojavo „Kiek čia mūsų Lietuvos yra – sauja“. Besimokydamas brolis Kazys, remiamas kitų brolių, sukaupe namuose vertingą knygų ir jų pačių įrištų periodinių leidinių bibliotekėlę. Kaip priedą prie „Trimito“ žurnalo broliai gavo to meto tautinės ir pilietinės identifikacijos konceptualiąją A. Šapokos „Lietuvos istoriją“. Buvo ir daugiau istorijos bei grožinės literatūros. Daug pasaulio pažinimo šviesos atnešė įsigytas radijo aparatas. Radijo žinių ir kitokių laidų pasiklausyti rinkdavosi kaimo vyrai ir paaugliai. Paskui aptarinėdavo ką girdėję. Namuose dažnai buvo minimas rašytojas Antanas Vienuolis Žukauskas. Tad jo globojamas Anykščių gimnazijos Literatų būrelis buvo man reta ir netikėta proga pabūti su mūsų krašto ir visos Lietuvos literatūros klasiku, lankyti jo globojamoje Antano Baranausko klėtelėje, klausyti jo pastabų apie literatų referatus, kartu pėsčiomis keliauti rudenėjančiais šilėmis į J. Biliūno tėviškę Niūronyse. Tie įspūdžiai išliko visam laikui.

Istorijos studijas senajame Vilniaus universitete pradėjote pačiu niūriausiu – stalinizmo laikotarpiu. Ką Jums reikė istorijos studijos slogioje to meto atmosferoje?

Iš tikrųjų, po Anykščių gimnazijos, kur irgi buvo daug niūrios miglos, universitetas pasirodė dar niūresnis. Pradėjau peluose ieškoti grūdų. Orientavo Lietuvos istorijos, lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės, tiek senosios, tiek ir moderniosios konceptualus darymas. Alternatyvos ieškojimas nebuvo sunkus ar sudėtingas, nes ta okupantų peršama koncepcija buvo lyg grybas, kurio šaknys paviršiuje. Bute, kuriame gyvenau, buvo Lietuvos istorikų leidinių. Po mėginimų pavyko pasirinkti neplaninę, man įdomią naujųjų laikų Lietuvos istorijos temą, per ją patekau į knygų kalėjimą – specfondą. Galėjau susipažinti su neprieinamais leidiniais. Tos paieškos ir kolegijos nušveitė buvusį niūrumą.

Kai 1975 m. atėjau dirbti į tuometį Istorijos institutą, užkulisiuose buvo dar gana gyvai kalbama apie neseniai pasibaigusią „Antano Tylos bylą“. Buvo šnekama, kad Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto ideologai A. Tylos darbuose aptiko vadinaujamųjų „vieningosios srovės“ recidyvų ir kad represijas patyrė ne tik Tyla, bet „po didinamoju stiklu“ pakliuvo visas institutas. Už kuriuos darbus ir už kokius teiginius juose buvote traukinamas?

Tuomet pasikvietę į Centro komitetą man perskaitė 9–11 punktų kaltinimus. Į rankas man jų nedavė ir negaliu dabar pakartoti. Ten buvo kaltinimai dėl kilmės, dėl antisovietinio aplinkos makroklimato šeimoje, dėl darbuose matomo nesovietinio požiūrio. Dėl tų kaltinimų genezės daug kas paaiškėjo, kai 2005 m. išėjo dokumentų rinkinys „Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990“, kur buvo daugiau informacijos apie 20 m. stalčiuje išgulėjusį mano darbą „Garšvių knygnešių draugija“ ir jo kontekstą. Tada institute pabarė, pamokė, bet griežtesnių sankcijų netaikė. Daug keisčiau, kad 2000 m. rudenį Lietuvos istorijos instituto taryboje jos narys E. Motieka pareiškė, kad aš darau tas pačias klaidas, už kurias buvau sovietmečiu smerkiamas. Taryba tyliai reagojo.

Pasakojama, kad tada, sovietmečiu, Jūs nesidavėte lengvai sudorojamas ir energingai gynėtės. Pra-

Profesorius Antanas Tyla.

Juozo Vercinkevičiaus nuotrauka

šėte konkretesnių paaiškinimų net paties kompartijos pirmojo sekretoriaus P. Griškevičiaus?

Tame pačiame pasitarime, kur buvau P. Griškevičiaus smerkiamas, išgirdęs kritiką, supratau, kad priėjau liepto galą ir nutariau negrįžti į institutą be kokių nors platesnių paaiškinimų. Jų ir paprašiau pranešėją. Jis pasakė ateiti rytoj. O, kaip minėjau, rytoj man perskaitė tuos 9–11 kaltinimų. Jie rodė, kad aš negaliu dirbti mokslinio darbo. Kolegos mane apgynė. Jie, žinoma, rizikavo savo karjera.

Tačiau dėl tų puolimų pelnėte visuomenės tylią pagarbą ir disidentų įvaizdį...

Dirbau kaip man akademinė sąžinė diktavo, negalvodamas, ar tai turi kam patikti. Visuomenė, kaip pastebėjau, vertino nevienodai Salėje po pasitarimo ir išeinant dalis pažįstamų vengė net priartėti... O keli drąsūs kolegos po to pasitarimo pakvietė į restoraną pietų. Jiems iki šiol tebesu dėkingas. Ne vien todėl, kad nepalikto manęs vieno, bet kad savo mentalitetu praturtino visuomenę.

Lietuvos istorikai pastaraisiais metais neretai gaudavo ir pylos iš visuomenės už bandymus savotiškai interpretuoti kai kuriuos istorinius įvykius: 1923 m. Klaipėdos sukilimą, 1926 m. gruodžio valstybės perversmą, 1941 m. birželio sukilimą ir t. t. Tiesa, asmeniškai Jūsų niekas už nieką nekritikavo. Kaip Jūs žiūrite į tokią kritiką kitų istorikų atžvilgiu ir jų bandymus naujai interpretuoti kai kuriuos istorijos įvykius? Kodėl, metaforiškai kalbant, dabartiniams istorikams kartais „nepasiseka“?

Kiekvienas įvykis paprastai tiriamas akademinės laisvės ir akademinės sąžinės įrankiais, nemindžiojant ir neniekinant tų vertybių, kurios saugo mūsų valstybinės laisvės plėtrą ir tradicijas. Kada tyrimo metodu pasirenkamas cinizmas, pats tyrėjas praranda pasitikėjimą ir savo ateitį.

Bet teisybės dėlei turbūt turėsime pripažinti, kad istorikai čia nėra kažkokia išimtis. Antai kiti mokslininkai humanitarai (ne istorikai) siūlė nuvainikuoti Joną Basanavičių, kam šis, neva, išvedęs Lietuvą nuo modernėjimo greitkelio į tautinio patriotizmo „brūzgynus“ ir uždaramą. Jau buvo paraginimų už tą patį pradėti apkaltą Maironiui. Žiniasklaidoje jau išsityčiota iš Žemaitės, legendinių lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno. Kartu su kai kuriais humanitarais ir kai kurie politikai žavėjosi, kaip anglų žurnalistas A. Lievenas savo knygoje „Pabaltijo revoliucija“ išsityčiojo iš Justino Marcinkevičiaus dramos „Mažvydas“, nors J. Marcinkevičius už šį ir kitus panašius savo kūrinius gavo tarptautinę J. Herderio premiją. Jau nekalbu apie tai, kaip purve buvo maudomas žymiausias dabartinis mūsų kalbininkas Zigmąs Zinkevičius, beje, taip pat pelnęs J. Herderio premiją. Žinodamas, kad Jūs tokioms revizionistų užmačioms nepritariate, norėčiau Jūsų klausyti labai tiesmukai:

Nukelta į 8 psl.

Gyvenimas, paskirtas istorijai

Atkelta iš 7 psl.

kodėl šiuos šviesuolius ir jų bei vėlesnių kartų deklaruitas ir brangintas vertybes labai svarbu yra puoselėti ir ginti ir šiuo metu, postmodernizmo, kompiuterizacijos ir dar kitaip įvardijamu laikme?

Novatoriškumas ir cinizmas nėra neišvengiamybė. Suniekinus valstybės atkūrimo veikėjus, toliau seka ir pačios valstybės išniekinimas. Tai nėra niekam nereikalingas darbas. Aplinkui mus ne tuščia erdvė, o valstybės, kurios kartais pareiškia, kad viena Lietuvos dalis priklauso jai ar kitai. Tad tokie mūsų valstybės niekintojai labai geri anų talkininkai. Bet ar jie reikalingi mums?

Ką, Jūsų manymu, turi suvokti ir ką turi veikti Lietuvos politikai, valdžios žmonės, o ką paprasti žmonės, dažnai kartojantys „nuo manęs čia niekas nepriklauso“, kad tragiški 1940 m. įvykiai nepasikartotų?

Mano manymu, labai pavojingas yra piliečių nusivylimas valstybės valdžia, pastarosios abūjumas žmonių patiriamams sunkumams, beatodairiškas rūpinimasis biudžetu, nematant kelių, kaip jį papildyti plėtojant ekonomiką, o ne varant žmones iš darbo. Įsismaginimas atleidinėti valstybės tarnautojų korpusą turi ir kitą pusę – mes prarandame čia gyvenimą ir pasitikėjimą valstybe sukūrusius tautiečius, jie nebemoka mokesčių, o iš Valstybės kišenės semia bedarbių pašalpas. Niekam nuo to ne geriau. Tuo pat metu nevykdoma namų renovacijos programa. Visuomenė pasidarė labai patikli visokiems kurstytojams. Tokioje aplinkoje labai nesunku įstumti į valstybės valdymą vyriausybę, susirišusią su kokia nors nerimstančia agresyvia politine struktūra.

Kartą teko girdėti kunigo pamokslą, kuriame buvo pasakyta, kad „mažutėlių papiktinimas“ (t.y. jų pagadinimas, paskatinimas blogiems veiksams ir savo pareigų neatlikimui) yra rimta nuodėmė, kuria

po mirties papiktinusiesiems teks dalytis lygiomis dalimis su blogą darbą padariusiais. „Mažutėlių papiktinimo“ metaforą dvasininkas pavartojo kalbėdamas apie valdžios žmonių duodamą blogą pavyzdį paprastiems žmonėms. Ar sutiktumėte su tokia nuomone, kad valdžios žmonių egoizmas veda prie valstybės ir tautos susvetimėjimo ir yra ne vien tik asmeninė abipusė nuodėmė, bet kartu kelia rimtą grėsmę Lietuvos saugumui?

Yra tikrai nepriekaištingų valstybės pareigūnų. Tarp jų neturėtų patekti bet kuriuo atžvilgiu amoralūs piliečiai. O taip nėra. Ir ne vien pas mus. Kai kuriose ES valstybėse net vyriausybėms vadovauja turtingi, bet moralinių „krantų“ nerandantys politikai. Turbūt niekas neturi receptų, kaip nuo to apsisaugoti. Juk ne viskas iš karto paaiškėja. Tai ištaisyti galima tik stiprėjant piliečių atsakomybės vertybei.

Jums labai gerai suprantamos pietryčių Lietuvos problemos. Todėl buvote ir esate aktyvus „Vilnijos“ draugijos rėmėjas. Ką Jūs atsakytumėte tiems, kurie teigia, kad Vilniaus, Kauno, kitų miestų dalies lietuvių sustiprintas dėmesys pietryčių Lietuvai, yra ramybės drumstimas, netgi tautinės nesantaikos kurstymas ir kad tai, neva, ne padeda, o kenkia Lietuvos valstybei, jos geriems santykiams su Lenkija? Turbūt čia veikiau dera kalbėti apie kraštutinumą neleistinumą: viena vertus, itin radikalių, provokuojančių pasisakymų ir ekstremalių veiksmų neleistinumą, kita vertus – Lietuvos valdžios dažno neprincipingumo, nuolaidžiavimo neleistinumą?

Pietryčių Lietuvos pilietinė integracija susiduria su autonominių kurstoma nesantaika. Nežinau koks sustiprintas didžiųjų miestų gyventojų dėmesys kenkia tarptautiniams santykiams. Ar gali kenkti savanoriškai nuvykę gydytojai ir teikiantys medicininę paramą atokių gyvenviečių piliečiams. Kenkia valstybei ir piliečių integralumui iš Lenkijos atsiųstas, su valstybės institucijomis nederintas Lenkijos institucijų tarnautojų

desantas į Pietryčių Lietuvos mokyklas. Atrodo, kad pietryčių Lietuvos rajonų administracijos tikslas ignoruoti valstybės įstatymus, kurstyti žmones prieš valstybę, nesimokyti lietuvių kalbos, nežinoti jos istorijos. O juk esame tos pačios valstybės piliečiai, norime, kad čia būtų gera gyventi.

Lietuva šiuo metu patiria didžiulį Lenkijos spaudimą dėl Lietuvos lenkų pavardžių rašybos. Kaip Jūs manote, gal reikėtų Lietuvai nenusileisti jau vien dėl to, kad tai yra kišimasis į Lietuvos valstybės vidaus reikalus, kad tai primena 1938 m. santykius, ir tai daugelį lietuvių giliai žeidžia, ką jau kalbėti apie tai, kad tai suteiktų precedentą rusų, gudų, ir kitoms mažumoms kelti panašius reikalavimus?

Man tai primena Muravjovo–koriko lietuvių raidyno uždraudimo politiką. Atsirado grupė, kuri nori pristesti lietuviams naują abėcėlę. Tai būtų knygnešių atminimo ir mūsų visų pažeminimas ir nepilnavertiškumo kompleksų ugdymas. Jokiu būdu tam nepritarisiu.

Gal galėtumėte išduoti savo kūrybinio darbingumo ir fizinės ištvermės paslaptį?

Jauki ir geranoriška šeima, artimųjų, ištikimų draugų, kolegų, anykštėnų bendrijos aplinka, bendradarbiavimas ir nepabaigiamų darbų horizontas.

O ko palinkėtumėte jaunajai istorikų kartai ir savo „gimtajam“ Lietuvos istorijos institutui?

Sėkmės Lietuvos istorijos ir kultūros tyrimuose, naujų brandžių darbų. Negailėkite laiko, praleisto archyvuose.

Dėkojame Jums už atsakymus, linkime geros sveikatos, kūrybinių planų ir asmeninių troškimų išsipildymo, tolesnio vaisingo darbo tautos ir valstybės gerovei.

Ačiū. To paties linkiu ir Jums.

VORUTA, 2009 spalio 17 d. Nr. 20 (686)

Baigiamas keturių tomų leidinys apie Mažąją Lietuvą

Atkelta iš 4 psl.

torantas Vasilijus Safronovas. Ketvirtajame tome yra iš esmės naujai atskleistų temų, pavyzdžiui, Rytprūsių istorinė raida po Antrojo pasaulinio karo, repatriacija, Vokietijos politika Klaipėdos krašto klausimu (1919–1939) ir kitos.

MLE ketvirtasis tomas prasideda redakcinės kolegijos nario Algirdo Žemaitaičio straipsniu *Rambynas*, baigsis dr. Algirdo Rainio straipsniu *Žvirgždė*. Tarp tų dviejų straipsnių sudėta daugiau kaip 3000 kitų straipsnių ir apie 2000 iliustracijų.

Visame tome, kaip ir anksčiau, minimas Rambynas. Ne tik todėl, kad greta šio kalno miško kapinaitėse atgulė žymūs mažlietuviai, bet toji vieta ir kitaip susijusi su Mažosios Lietuvos kultūros paveldu. Čia vyksta tradicinės kalendorinės šventės, kasmet stovyklauja vydūniečiai (Vydūno draugijos nariai), kurie tvarko Bitėnų-Rambyno kapines, veikia Martyno Jankaus muziejus. MLE ketvirtajame tome plačiai aprašyta Rominta, Rusnė, Šilutė, Tilžė, taip pat – reformacija, sinodas, spaustuvės, tremtis.

Daug medžiagos panaudota iš Mažosios Lietuvos fondo, dar 1996 metais atsiuntusio 20 aplankų laikraščių ir kitų dokumentų kopijų (parėngė su kitais į Ieva Pėteraitytė-Andruškevičienė), vėliau ir į Klaipėdos universiteto mokslinę biblioteką persiųstų prof. dr. Viliaus Pėteraičio, Anso Lymanto, dr. Martyno Brako asmeninių ar-

MLE trečio tomo pristatymas Pagėgiuose. MLF tarybos pirmininkas Vilius Algirdas Trumpjonas, Martyno Jankaus muziejaus direktorė Liuda Burzdžiuvienė ir MLE vyriausiasis redaktorius doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius, 2007.

Vytauto Kaltenio nuotrauka

chyvų. Be to, šia proga norėčiau padėkoti lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“, Vydūno draugijos nariams, kurie nuolat teikė žinių apie klaidiškumus, paskolino savo šeimų albumus. Tokių talkininkų buvo tikrai daug. Tai Rūta Kėkštaitė-Mačiūnienė, Ieva Toleikytė-Biržienė, † Marytė Krukytė, Birutė Kondratavičiūtė-Ramanauskienė, dr. Gediminas Šimkus, † Rūta Pailokaitė-Paplauskienė, Ieva Aušraitė-Šiaudvytienė, Lydija Paliokaitė-Aušrienė, dr. † Erikas Purvinas, dr. † Vilius Ašmys, † Osvinas Kybrancas, kanadiečiai Ie-

va Toleikytė-Adomavičienė, Gytis Martynas Šernas, amerikiečiai Aldona Buntinaitė, dr. Gražina Anysaitė-Slavėnienė, Vilius Algirdas Trumpjonas, Jonas ir Arianė Bortkevičiai.

Mums daug padėjo Vokietijoje gyvenantys Marinas Tydecks, Gerhardas Lepa, Ieva Banaitytė-Koch, Brunhildė Užpurvytė-Aschman.

Šalia literatūros klasiko Martyno Liudviko Rėzos, žymių politikos, kultūros ir sporto veikėjų Martyno Reisgio, Eduardo Simaičio, Erdmono Simonaičio, Ievos Simonaitytės, Jokūbo Stikloriaus, Endrikio Šadagio, Viliaus Šaulinskio, Martyno Šerniaus, Miko Šlažos, Frico Šlenterio, Viliaus Trumpjono, Kristupo Urėdaičio, dviejų Jonų Užpurvių, dviejų Dovų Zaunių, aprašomos Redveikių, Reisgių, Rėžulaičių, Ribbat, Sprogių, Stubrų, Šernų, Šimkų, Toleikių, Trumpjonų, Trakių, Vėlių ir kitų lietuvininkų šeimoms.

Skaitytojas pasakys, ar pavyko keturtomė *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, ar pasiteisino tie vilčių metai ir nemažos lėšos, daugiausia suaukotos išeivijos. Istorijos faktai ir išvados ilgainiui dar gali keistis – archyvai tik atsivėrė. Bet tikrai išliks aprašytos lietuvininkų giminės – visas ažuolynas palei Nemuną, o ne pavieniai kamieniai, kaip dainuojama. Buvo sunkių istorijos išbandymų. Prireikė labiau nei kada nors susitelkti laisvinant Lietuvą, tebelieka svarbu ir toliau išsilaikyti. Išsisaugoti ir išsaugoti tautines vertybes. □